

Limity slobody a genetické predispozície na formovanie nerestí podľa Tomáša Akvinského*

Peter Samuel Lovás

„Ja som už raz taký a nemôžem si pomôcť,“ počujeme niekedy ľudí ospravedlňovať svoje nevhodné správanie. Takéto presvedčenie vychádza z implicitného pohľadu na ľudskú prirodzenosť ako pevne danú a nemennú. Na druhej strane je dnes „v móde“ aj opačný názor, ktorý hlása neobmedzenú tvárnosť a poddajnosť našej prirodzenosti. Toto presvedčenie pokladá všetko v živote človeka za záležitosť osobnej voľby. Môžeme si vybrať nielen svojho životného partnera či svoje povolanie, ale aj etnickú príslušnosť, rasu alebo pohlavie. Tomáš Akvinský aj v tejto oblasti razí „zlatú strednú cestu“, ktorá spočíva v rozvíjaní a formovaní našej prirodzenosti podľa jej vlastných sklonov.¹

Asi nikoho príliš neprekvapí, že podľa sv. Tomáša majú ľudia zo svojej prirodzenosti sklony k niektorým cnostiam. Tomáš však prekvapivo tvrdí, že ľudia majú tiež prirodzené sklony k určitým nerestiam.² Hoci nejde o „hotové“ neresti (prípadne cnosti),³ znamená to predsa, že človek s takýmito sklonmi k nerestiam je predurčený (determinovaný) konať zlo (resp. dobro v prípade cností)? Čo ak tieto sklony nielen

* Článok vznikol ako výstup grantu UP v Olomouci (IGA_CMTF_2024_003) „Česká katolícká teológia v kontextu sociálne-kultúrnych promén spoločnosti“.

¹ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae. Opera omnia iussa edita leonis xiii p. m.*, zv. 4–12, Rím: Typographia polyglotta, 1888–1906 (ďalej len „ST“), I–II, q. 94, a. 2.

² Na najvšeobecnejšej úrovni podľa Tomáša „cnosť označuje zavŕšenie schopnosti (sily)“, porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Questiones disputatae de virtutibus*, Turín: Marietti, 1953, q. 1, a. 1. V užšom zmysle potom Akvinský definuje cnosť ako *habitus operativus bonus* (porov. ST, I–II, q. q. 55, a. 3), ktorý zdokonaľuje a naplňuje svojho vlastníka. V tomto zmysle je neresť anti-cnosťou, ktorá pôsobí proti rozumovému poriadku, a preto je v rozpore s prirodzenosťou človeka. Je teda získaným sklonom *contra naturam*, porov. ST, I–II, q. 71, a. 2: „vitium autem intantum est contra naturam hominis, inquantum est contra ordinem rationis“.

³ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Sententia libri ethicorum. Opera omnia iussa leonis xiii p. m. edita*, zv. 47, Rím: Sancta Sabina, 1969 (ďalej len „Sent. Ethic.“), lib. 2, l. 1, n. 5: „virtutes morales neque sunt in nobis a natura neque sunt nobis contra naturam“.

má, ale je nimi, ako píše sv. Tomáš, vyslovene ovládaný?⁴ V tejto štúdií sa pozrieme bližšie na to, ako biológia spôsobuje niektoré emocionálne poruchy správania človeka, ktoré obmedzujú jeho slobodu. Následne preskúmajeme Akvinského pozíciu a navrhujeme spôsoby pomoci takto poznačeným ľuďom.

1. GENETICKÉ PREDISPOZÍCIE ĽUDSKÝCH NERESTÍ

Jednoduché zlyhania rozumu a vôle v konaní človeka treba odlíšiť od abnormálneho správania, ktoré má biologicko-chemické príčiny. Hoci oba tieto druhy defektného správania môžu vzájomne súvisieť a prelínať sa, ich zdroje sú fyzicky aj metafyzicky odlišné. Príčinou negatívneho konania človeka môže byť chemická nerovnováha v organizme. Napríklad nedostatok sérotonínu spôsobuje náhle a časté zmeny nálad.⁵ Chemické poruchy v organizme dokonca prispievajú k niektorým osobnostným patológiám – napríklad nadbytok dopamínu môže viesť k vzniku pozitívnych príznakov schizofrenickej poruchy (ako je prehnaná predstavitosť), kým jeho nedostatok v iných častiach mozgu môže vyvolať negatívne príznaky schizofrenickej poruchy (napríklad apatiu alebo sociálnu izoláciu).⁶

Príčinou chemických porúch, ktoré spôsobujú patologické správanie človeka, sú aj rôzne genetické a epigenetické faktory.⁷ Tie môžeme tiež vidieť za určitými štandardnými behaviorálnymi vzorcami, ako sú submisívnosť a dominancia.⁸ V niektorých prípadoch násilia štúdie psychi-

⁴ Porov. tamže, lib. 7, l. 5, n. 15: „homo non solum habeat huiusmodi concupiscentias, sed etiam ab eis superetur“.

⁵ Porov. Jerald KAY – Allan TASMAN, *Essentials of Psychiatry*, Chichester: John Wiley and Sons, 2006, s. 131–173; Alan ROSENWASSER – Anna WIRZ-JUSTICE, „Circadian Rhythms and Depression: Clinical and Experimental Models,” in *Physiology and Pharmacology of Biological Rhythms*, ed. Peter H. Redfern – B. Lemmer, Berlín; Heidelberg: Springer-Verlag, 1997, s. 457–486.

⁶ Porov. David HEALY, „Rhythm and blues: Neurochemical, neuropharmacological and neuropsychological implications of a hypothesis of circadian rhythm dysfunction in the affective disorders,” *Psychopharmacology* 93, č. 3 (1987): 271–285; Larry J. SIEVER – Kenneth L. DAVIS, „The Pathophysiology of Schizophrenia Disorders: Perspectives From the Spectrum,” *American Journal of Psychiatry* 161, č. 3 (2004): 398–413.

⁷ Porov. Michael ARRIBAS-AYLLON – Andrew BARTLETT – Jamie LEWIS, *Psychiatric Genetics: From Hereditary Madness to Big Biology*, Londýn; New York: Routledge, 2019.

⁸ Porov. KAY – TASMAN, *Essentials of Psychiatry*, s. 838–842.

atrickej genetiky a evolučnej psychiatrie preukázali kauzálnu súvislosť medzi fyzickou (genetickou) príčinou a prejavom jedinca.⁹ Zdá sa teda, že sa dá hovoriť o určitých *genetických predispozíciách* k patologickému správaniu. Ich existenciu v konkrétnom prípade, samozrejme, nie je ľahké dokázať. Okrem genetických (fyzických) príčin totiž naše konanie ovplyvňuje množstvo ďalších faktorov počínajúc našou psychikou, spoločnosťou, kultúrou či duchovnými vplyvmi, ktoré genetické výskumy neberú do úvahy.

Napriek tomu však určite netreba zavrhnúť tézu, že niektoré behaviorálne a psychické anomálie majú genetické, prípadne širšie biologické príčiny. Už Aristoteles v tomto smere vysvetľoval, ako môžu prostredie, strava, choroby a starnutie narušiť obvyklé telesné tekutiny a tak ovplyvniť prirodzený charakter a behaviorálne dispozície človeka.¹⁰ Tomáš Akvinský vedel, že individuálna prirodzenosť¹¹ človeka môže mať poruchy. Niektorí ľudia majú podľa neho zvrátený rozum kvôli svojim vášňam či získanému, alebo vrozenému zlému návyku.¹² Psychosomatické procesy môžu priviesť človeka k emocionálnym poruchám a správaniu na úrovni zvierat.¹³ Afektívne a behaviorálne anomálie pritom môžu indikovať sklon *contra naturam*.

Čo znamená takýto „sklon proti prirodzenosti“? Podľa sv. Tomáša môže byť nejaký náš sklon *contra naturam* dvomi spôsobmi: buď pôsobí proti rozumu, alebo je v rozpore s telesnou integritou človeka.¹⁴ Nezria-

⁹ Porov. Andreas MEYER-LINDENBERG a kol., „Neural mechanisms of genetic risk for impulsivity and violence in humans,” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 103, č. 16 (2006): 6269–6274; Essi VIDING – Uta FRITH, „Genes for susceptibility to violence lurk in the brain,” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 103, č. 16 (2006): 6085–6086.

¹⁰ Porov. Mariska LEUNISSEN, *From Natural Character to Moral Virtue in Aristotle*, New York: Oxford University Press, 2017, s. 33–42.

¹¹ Sv. Tomáš rozlišuje medzi *rodovou, druhovou a individuálnou* prirodzenosťou. Rodová prirodzenosť sa týka vegetatívnych funkcií a vzťahuje sa na sklony, ktoré máme spoločne aj s rastlinami. Druhá prirodzenosť zahŕňa to, čo majú ľudia spoločne ako jeden druh, kým individuálna prirodzenosť individualizuje konkrétnu osobu, porov. *ST*, I–II, q. 51, a. 1.

¹² Porov. *ST*, I–II, q. 94, a. 4: „aliqui habent depravatam rationem ex passione, seu ex mala consuetudine, seu ex mala habitudine naturae”.

¹³ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 7, l. 1, n. 5: „potest corrumpi contemperantia humanarum affectionum, ita quod progrediatur ultra limites humanae vitae in similitudinem affectionum alicuius bestiae”.

¹⁴ Porov. *ST*, I–II, q. 31, a. 7: „id quod est contra naturam hominis, vel quantum ad rationem, vel quantum ad corporis conservationem”.

dené sklony pritom môžu zasahovať rôzne naše telesné či afektívne oblasti a nabádať nás k zvrátenému správaniu.¹⁵ Akvinský explicitne tvrdí, že takéto sklony môžu mať ľudia už od narodenia.¹⁶ Vysvetľuje tiež, že sklony *contra naturam* vedú ku skazeným temperamentom, ktoré majú potešenie z nezriadených proti-prirodzených pôžitkov.¹⁷ Človek totiž nachádza potešenie v tom, čo mu je nejakým spôsobom vlastné (alebo podobné). Ak sa teda niekto „teší z konkrétnej činnosti alebo vášne, je to znakom toho, že k nim prirodzene inklinuje“.¹⁸

Zvrátené temperamenty teda najviac skazia afektívnu stránku človeka, následne tlačia na predstavivosť¹⁹ a úsudky kognitívnej schopnosti.²⁰ Skazenosť temperamentu tlačí aj na rozum človeka ako taký.²¹ Sama osebe však nemôže spôsobiť vznik neresti, pretože sklony temperamentu nemajú prístup k vôli. Človek tak môže mať (hoci aj od narodenia) sklon k určitému nezriadenému správaniu, nemôže mať však od prirodzenosti návyk na hriech.²²

¹⁵ Porov. tamže: „Quae quidem corruptio potest esse vel ex parte corporis, sive ex aegritudine, sicut febricitantibus dulcia videntur amara et e converso; sive propter malam complexionem, sicut aliqui delectantur in comestione terrae vel carbonum, vel aliquorum huiusmodi, vel etiam ex parte animae, sicut propter consuetudinem aliqui, delectantur in comedendo homines, vel in coitu bestiarum aut masculorum, aut aliorum huiusmodi, quae non sunt secundum naturam humanam.“

¹⁶ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Questiones disputatae de veritate. Opera omnia iussa edita leonis xiii p. m.*, zv. 22, Rím: Typographia polyglotta, 1970–1976 (ďalej len „*De veritate*“), q. 16, a. 1, ad 11: „habitus ille inclinans ad malum innatus.“

¹⁷ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 7, l. 5, n. 3: „fiunt delectabilia propter malam consuetudinem, quae fit quasi quaedam natura“.

¹⁸ *Sent. Ethic.*, lib. 2, l. 11, n. 7: „si aliquis in aliqua actione vel passione multum delectetur, signum est quod naturaliter inclinetur in illud“.

¹⁹ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 7, l. 5, n. 3: „perversas complexionem corporis et secundum hoc sequitur quod in his sint perversissimae tam apprehensiones imaginationis quam etiam affectiones sensibilis appetitus“.

²⁰ Kognitívna schopnosť (*vis cogitativa*) alebo konkrétny rozum (*ratio particularis*), niekedy aj pasívny intelekt (*intellectus passivus*), je podľa sv. Tomáša vnútorným zmyslom, ktorý vyhodnocuje predmet vnímaný našimi (vonkajšími) zmyslami ako užitočný alebo škodlivý, porov. *ST, I*, q. 78, a. 4. Viac k tomu pozri Robert MINER, *Thomas Aquinas on the Passions: A Study of Summa Theologiae, 1a2ae 22–48*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 76–82.

²¹ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 7, l. 5, n. 8: „ratio in eis est oppressa ex malitia complexionis“.

²² Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Scriptum super Sententiis Magistri Petri Lombardi*, Paríž: Le-thielleux, 1929–1956, lib. 2, d. 42, q. 2, a. 1: „habitus peccati neque sit naturalis neque infusus, oportet quod per actum peccati sit acquisitus“.

2. PRVOTNÁ PRÍČINA ZVRÁTENÝCH SKLONOV

Pred prvotným hriechom mali ľudia habituálnu milosť telesnej nesmrteľnosti, ktorej dôsledkom bolo podriadenie tela duši a človeka Bohu.²³ Prvotným hriechom naši prarodičia a celé ich potomstvo o túto milosť prišli. Telesné defekty, choroby aj sklony *contra naturam* sú následkami tejto straty. Samotné ľudské telo sa ako hmota prirodzene rozpadne, racionálna duša však ostáva zo svojej podstaty nesmrteľná.²⁴ Navyše prvotným hriechom človek získal nezriadenú túžbu po stvorených dobrách. Ide teda podstatne o dispozíciu, ktorá sa však „stala takmer prirodzenosťou“.²⁵ Dedičný hriech nie je osobným hriechom jednotlivca spočívajúcim v konkrétnom skutku, ale istá vrozená slabosť prirodzenosti, ktorá človeka nakláňa k hriechu.

Dedičný (ale aj každý osobný) hriech poškodzuje podstatné vlastnosti a schopnosti duše a sklon k cnosti.²⁶ Žiadny hriech (osobný ani dedičný) síce nemôže zničiť podstatné schopnosti ľudskej duše, ktorými sú rozum a vôľa, rana po prvotnom hriechu však tieto schopnosti infikuje v ich operatívnej sile. To neznamená, že naše schopnosti prichádzajú o zameranie na svoje prirodzené predmety, ale strácajú orientáciu na svoj nadprirodzený predmet a konečný cieľ.²⁷ Rozum po prvotnom hriechu zostáva zameraný na určitú prirodzenú pravdu, ale nie na nadprirodzenú Božiu pravdu. Vôľa ostáva nasmerovaná na isté prirodzené dobro, ale nie na konečné dobro blaženosti. Okrem toho je

hriechom zatemnený rozum najmä v praktických záležitostiach, vôľa sa zatvrdzuje na zlé, dobré skutky sa stávajú ťažšími a žiadostivosť impulzívnejšou.²⁸

²³ Porov. ST, I, q. 97, a. 1: „Non enim corpus eius erat indissolubile per aliquem immortalitatis vigorem in eo existentem; sed inerat animae vis quaedam supernaturaliter divinitus data, per quam poterat corpus ab omni corruptione praeservare, quandiu ipsa Deo subiecta mansisset.“

²⁴ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Questiones disputatae de malo. Opera omnia iussa edita leonis xiii p. m.*, zv. 23, Rím: Typographia polyglotta, 1982 (ďalej len „*De malo*“), q. 5, a. 5: „sed anima intellectiva non est corruptibilis nec per se nec per accidens.“

²⁵ ST, I-II, q. 82, a. 1. V tomto zmysle je dedičný hriech ako *habitus*, keďže funguje ako druhá prirodzenosť, hoci nevytvára novú schopnosť pre konanie, ako je to v prípade cnosti či poznania.

²⁶ Porov. ST, I-II, q. 85, a. 1: „cum peccatum sit contrarium virtuti, ex hoc ipso quod homo peccat, diminuitur bonum naturae quod est inclinatio ad virtutem“.

²⁷ Porov. tamže, a. 2: „ponitur impedimentum pertingendi ad terminum“.

²⁸ Tamže, a. 3.

Prvotný hriech zničil dokonalú harmóniu medzi emóciami a rozumom, osobný hriech túto disharmóniu ešte prehľbuje. Človek zo svojej prirodzenosti miluje Boha viac ako seba samého,²⁹ ale hriech ho odvracia od jeho konečného nadprirodzeného cieľa, ktorým je priateľstvo s Bohom,³⁰ a vedie ho k egoizmu, malichernosti a neustálemu uprednostňovaniu zmyslových pôžitkov.³¹ Týmto spôsobom dedičný hriech a naše osobné hriechy v konečnom dôsledku spôsobujú škody na celkovom správnom fungovaní sveta.

Napriek tomu naša prirodzenosť nie je úplne skazená.³² Sme schopní konať isté dobré skutky, ako je dávanie almužny „z určitej prirodzenej lásky alebo štedrosti“.³³ Máme tiež schopnosť dosiahnuť čiastkové dobré, ako sú vedecko-technický pokrok či rozvoj poľnohospodárstva a výstavby.³⁴ Dedičný hriech nám však bráni dosiahnuť plný rozkvet, ktorý sa realizuje zjednotením s Bohom ako našim najvyšším Dobrom.³⁵ Môžeme síce konať príležitostné skutky, ktoré sú zamerané na Boha. V stave porušenej prirodzenosti však naša „vôľa (...) sleduje (výlučne) svoje osobné dobro, pokiaľ nie je uzdravená Božou milosťou“.³⁶

Keďže dedičný hriech sa dá ľudskou skúsenosťou dokázať len nepriamo a hriech ako taký je teologický pojem, empirická veda môže

²⁹ Porov. *ST*, I-II, q. 109, a. 3: „Diligere autem Deum super omnia est quiddam connaturale homini; et etiam cuilibet creaturae non solum rationali, sed irrationali et etiam inanimatae, secundum modum amoris qui unicuique creaturae competere potest. Cuius ratio est quia unicuique naturale est quod appetat et amet aliquid, secundum quod aptum natum est esse (...). Manifestum est autem quod bonum partis est propter bonum totius. Unde etiam naturali appetitu vel amore unaquaeque res particularis amat bonum suum proprium propter bonum commune totius universi, quod est Deus.“

³⁰ Porov. *ST*, II-II, q. 24, a. 12: „per quodlibet mortale peccatum, quod divinis praeceptis contrariatur, ponitur praedictae infusioni obstaculum, quia ex hoc ipso quod homo eligendo praefert peccatum divinae amicitiae, quae requirit ut Dei voluntatem sequamur, consequens est ut statim per unum actum peccati mortalis habitus caritatis perdatur“.

³¹ Porov. *De veritate*, q. 24, a. 12: „inclinatur mens ad ea eligenda quae sunt secundum carnalem sensum delectabilia“.

³² *ST*, I-II, q. 85, a. 2: „in infinitum possunt impedimenta apponi, secundum quod homo potest in infinitum addere peccatum peccato, non tamen potest totaliter consumi“.

³³ Porov. *De veritate*, q. 24, a. 14: „dare eleemosynam, est bonum proportionatum viribus humanis, secundum quod ex quadam naturali dilectione vel beniginitate“.

³⁴ Porov. *ST*, I-II, q. 109, a. 2: „potest quidem etiam in statu naturae corruptae, per virtutem suae naturae aliquod bonum particulare agere, sicut aedificare domos, plantare vineas, et alia huiusmodi; non tamen totum bonum sibi connaturale, ita quod in nullo deficiat“.

³⁵ Porov. *ST*, I-II, q. 85, a. 5, ad 2.

³⁶ *ST*, I-II, q. 109, a. 3.

v najlepšom prípade akurát potvrdiť svoju nedostatočnosť na opísanie jeho pôsobenia a úplné uzdravenie jeho účinkov. Keď niekto ohluchne, sluch sa mu nevráti len úsilím samotných uší. Podobne habituálny odpor duše k Bohu, ktorý dedičný hriech spôsobuje, nemôže byť uzdravený len našou vlastnou snahou bez Božej milosti a vliatej cnosti lásky. Iba prostredníctvom priamej nadprirodzenej Božej pomoci môžeme tiež uniknúť osobným hriechom s ich zraňujúcimi účinkami a dosiahnuť *ne-ochvejný sklon k dobru*.³⁷

Ide teda o dvojitý pohyb: 1. negatívny, ktorý spočíva v odvrátení sa od hriechu, a 2. pozitívne obrátenie k Bohu a zjednotenie s ním. Toto obrátenie pritom podľa sv. Tomáša zahŕňa dve skutočnosti: slobodnú voľbu pohnutú Bohom a vlastnú *milosť ospravedlnenia*.³⁸ Sami sa totiž nevieme pohnúť k tomu, aby sme získali Božiu pomoc. Sám Boh nás však hýbe (bez porušenia našej slobody), aby sme jeho milosť prijali.³⁹ Len milosť, ktorá presahuje našu prirodzenosť, môže totiž trvalo nasmerovať naše schopnosti k ich správne mu cieľu a habituálnemu konaniu dobrých skutkov.⁴⁰

3. DÔSLEDKY SKLONOV CONTRA NATURAM A ČO S NIMI

Aké sú konkrétne dôsledky dedičného hriechu na našu prirodzenosť? Prvým je zvrátená radosť z abnormálneho správania. Aristoteles ako príklad zvrhlej prirodzenosti uvádza tyrana Falarisa, ktorý sa tešil z vyrezávania a konzumovania nenarodených plodov z lôn tehotných žien

³⁷ Porov. *De veritate*, q. 22, a. 5, ad 7.

³⁸ Porov. *ST*, I-II, q. 109, a. 7, ad 1: „cum homo per liberum arbitrium a Deo motum surgere conatur a peccato, recipit lumen gratiae iustificantis“. Výraz „milosť ospravedlnenia“ používame podľa slovenskej terminológie *Spoločného vyhlásenia Svetového luteránskeho zväzu a Katolíckej cirkvi k učeniu o ospravedlnení*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha; Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004, ktoré zodpovedá biblickej terminológii v slovenskom jazyku (porov. Lk 18, 14; Rim 3, 24; 4, 25; 5, 1; 8, 30; Gal 2, 16). *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2020, však v slovenčine preferuje termín „ospravedlivenie“, porov. čl. 1987, 1989–1996, 2001, 2010, 2018–2020.

³⁹ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra gentiles. Opera omnia iussa edita leonis xiii p. m.*, zv. 13–15, Rím: Typographia polyglotta, 1918–1930, III, 149, č. 1: „ad hoc adipiscendum a Deo movetur“.

⁴⁰ Porov. *ST*, I-II, q. 109, a. 8: „In statu autem naturae corruptae, indiget homo gratia habituali sanante naturam, ad hoc quod omnino a peccato abstineat.“

a z krutého mučenia ľudí.⁴¹ Sv. Tomáš zase píše o niektorých ľuďoch, ktorí inklinujú k istým pôžitkom, pretože sa narodili príliš krehkí, s nestálou myslou.⁴² Iní trpia panickým strachom a boja sa „všetkého, dokonca aj pišťania myši“. ⁴³ Ľudia, ktorí sa týmto nezriadeným sklonom oddávajú, sú podľa svojej prirodzenosti *kvázi-živočíšni*, keďže nenasledujú dobrá v súlade s rozumovým poriadkom, ale sa podobne ako zvieratá zameriavajú na zmyslové potešenia z telesných dobier.⁴⁴ Ako príslušníci ľudského druhu majú síce ľudskú dôstojnosť, ale svojou individuálnou prirodzenosťou tiahnu k dobrám, ktoré sú v rozpore s dobrom ľudského druhu.⁴⁵

Ako je tento paradox vôbec možný? Príčinou je porucha napríklad na biologickej rovine (najmä ak ide o vrodený sklon), ktorá sa akcidentálne môže stať súčasťou individuálnej prirodzenosti konkrétneho jedinca. Zároveň však táto porucha ide proti druhej ľudskej prirodzenosti, teda proti človeku ako takému, a preto prináša rozklad skutočného ľudského dobra. Keby sme teda chceli Tomášove tvrdenia v tomto smere zovšeobecniť, zvrhlé povahy a sklony podľa neho pripodobňujú ľudí zvieratám. Ak sa im človek poddá a koná podľa ich popudov, degeneruje pod úroveň zvierat.⁴⁶ Čo sa s tým dá robiť? A ako pomôcť takýmto ľuďom?

Pokiaľ nejde o sklony s intenzitou závislosti, človek sa v zásade môže rozhodnúť vidieť, že dobro, ktoré má pred sebou, je dobré len v istom ohľade a v inom mu škodí.⁴⁷ Stáva sa však, že niekto je svojimi sklonmi

⁴¹ Porov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, Praha: Jan Laichter, 1937, VII, 5.

⁴² Porov. *ST*, II–II, q. 138, a. 1, ad 1: „ex naturalī dispositione, quia videlicet habent animum minus constantem, propter fragilitatem complexionis“.

⁴³ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 7, l. 5, n. 13: „aliquis est naturaliter sic dispositus, ut omnia timet, etiam sonitum muris, et talis est timidus bestialiter“.

⁴⁴ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 7, l. 1, n. 4: „perversitas appetitus quae interdum rationem pervertit in hoc consistit quod corrumpitur commensuratio affectionum humanarum“ a l. 5, n. 5: „quae fiunt delectabilia propter perniciosam naturam hominum qui sunt quasi bestiales, quia propter corruptelam complexionis assimilantur bestiis“.

⁴⁵ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 7, l. 5, n. 14: „naturaliter sunt irrationales, non quia nihil habeant rationis, sed valde modicum et circa singulalia quae sensu apprehendunt, ita quod vivunt solum secundum sensum“.

⁴⁶ Porov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Super Epistolam S. Pauli ad Romanos Lectura*, Turín; Rím: Marietti, 1953, ch. 1, l. 8, n. 147: „peccatum contra naturam, per quod etiam homo a natura bestiali decedit“.

⁴⁷ Porov. Peter Samuel Lovás, „Neurovedy, sloboda a determinizmus: Tomáš Akvinský v dialógu so súčasnými vedami o človeku,“ *Verba Theologica* 22, č. 1 (2023): 106: „Každé konečné dobro je svojou povahou obmedzené a z nejakého hľadiska nie dobré, pretože žiadne stvorené dobro nie je existujúcim univerzálnym dobrom.“

contra naturam doslova ovládaný. Týka sa to obzvlášť vrodených sklonov.⁴⁸ Intenzívne prežívaný pôžitok (alebo bolesť) môže totiž úplne sporiť úsudok rozumu. Človek si vtedy nevolí prostriedky na dosiahnutie svojho skutočného konečného cieľa, ale len na zakúšanie vytúženého pôžitku.⁴⁹

Nad hriechmi, ku ktorým sme náchylní zo svojej povahy, víťazíme len ťažko. Sv. Tomáš v zásade uznáva, že fyziologické poruchy môžu brániť racionálnemu správaniu. Niekedy dokonca vedú k takým silným vášňam, že človek koná už nie *ľudské skutky*, ale aktivity na úrovni zvierat. Akvinský nabáda k súcitu voči týmto ľuďom. Ako nevyčítame chorobu alebo telesný hendikep tým, ktorí sa s nimi narodili, nie je spravodlivé zosmiešňovať alebo obviňovať ľudí, ktorí sa narodili so sklonom *contra naturam*.⁵⁰ Vrodené nezriadené sklony nerobia svojho nositeľa „menej človekom“, pretože neničia jeho podstatne racionálnu prirodzenosť. Napriek tomu takto zasiahnutým jedincom minimálne čiastočne bránia v ľudskej činnosti v pravom zmysle slova a akcentujú potrebu milosti a cnosti.

Tomášov – v tomto smere skôr teoretický – prístup vynecháva špekulácie o tom, ako často vznikajú čisto biologické poruchy, ale jeho početné odkazy na ne naznačujú, že nie sú podľa neho zriedkavé.⁵¹ Hoci mu chýbali vedomosti o konkrétnych biologických príčinách, Akvinský si nemyslí, že by vrodený nezriadený sklon ospravedlňoval zvrátené správanie človeka. Vôľa totiž môže odmietnuť impulzy dokonca aj našich vrodených nezriadených sklonov presmerovaním pozornosti rozumu, ktorý uzná, že by takéto odmietnutie bolo dobré.⁵²

⁴⁸ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 2, l. 11, n. 7: „Homines autem vehementer tendunt ad ea ad quae naturaliter inclinantur.“

⁴⁹ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 6, l. 4, n. 10: „ita corrupto iudicio rationis non apparet homini verus finis qui est principium prudentiae circa operabilia existentis, nec appetit ipsum, neque etiam videtur sibi quod oporteat omnia eligere et operari propter verum finem, sed magis propter delectabile.“

⁵⁰ Porov. *Sent. Ethic.*, lib. 3, l. 12, n. 8: „nullus enim iuste improperebit ei qui est caecus a nativitate vel ex infirmitate vel ex aliqua plaga, quia hoc non est voluntarium, sed magis propter hoc homines miserentur eorum.“

⁵¹ Porov. Ezra SULLIVAN, *Habits and Holiness: Ethics, Theology, and Biopsychology*, Washington: The Catholic University of America Press, 2021, s. 289.

⁵² Porov. *De malo*, q. 3, a. 10. Pre vzťah medzi intelektom a vôľou v „procese skutku“ pozri Rebecca KONYNDYK DEYOUNG – Colleen McCLUSKEY – Christina VAN DYKE, *Aquinas's Ethics: Metaphysical Foundations, Moral Theory, and Theological Context*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2009, s. 78–85.

Aristoteles aj sv. Tomáš na úrovni prirodzenosti odporúčajú na vrodene nezriadené sklony reagovať analogicky, ako sa narovnávajú krivé stromčeky. Aby totiž krivý strom stál vzpriamene, ohýbajú ho záhradníci v smere opačnom k jeho pôvodnému sklonu.⁵³ Podobne aj človek môže zažiť skutočný rozkvet, ak bude v zápase so svojimi skazenými sklonmi rozvíjať cnosti, ktoré sú v protiklade k týmto sklonom.

ZÁVER

V súvislosti s vnímaním svojej vrodenej či získanej prirodzenosti niektorí ľudia tvrdia, že isté vonkajšie alebo (častejšie) vnútorné prekážky im trvalo bránia v šťastnom živote. Tomášov náhľad je v tomto smere optimistický. Hoci nie je v našich silách byť úplne iní, akí sme, pretože individuálnu osobnosť „má človek od narodenia“⁵⁴ a jednoducho k nám patrí, predsa sv. Tomáš tvrdí, že sklony našej prirodzenosti sú *dispozíciami*, ktoré síce nakláňajú vôľu, ale samy osebe ju nehýbu a nenútia konať.⁵⁵ Zvieratá sú determinované svojimi inštinktmí, ľudia sú však determinovaní predovšetkým svojou voľbou.⁵⁶

Na základe Aristotelovej tézy, že človek „je skutočne slobodný vtedy, ak nie je spôsobený iným, ale je príčinou seba samého“,⁵⁷ vidí Akvinský naplnenie slobody človeka vo formovaní svojho charakteru.⁵⁸ Práca na formovaní charakteru predstavuje realizáciu či pozitívny rozmer slobody.

⁵³ Porov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, II, 9; *Sent. Ethic.*, lib. 2, l. 11, n. 7: „oportet quod in contrarium nos attrahamus quantum possumus. Quia quando damus studium ad hoc quod multum recedamus a peccato, ad quod proni sumus, sic tandem vix pervenimus ad medium. Et ponit similitudinem de illis qui dirigunt ligna distorta; qui dum volunt ea dirigere, torquent in aliam partem et sic tandem reducuntur ad medium.“

⁵⁴ *De veritate*, q. 24, a. 1, arg. 19.

⁵⁵ Porov. *ST*, I–II, q. 78, a. 2.

⁵⁶ Porov. *ST*, I–II, q. 15, a. 2, ad 1: „in brutis animalibus invenitur determinatio appetitus ad aliquid passive tantum. Consensus vero importat determinationem appetitus non solum passivam, sed magis activam“.

⁵⁷ Napríklad TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*, Turín: Marietti, 1971, I, l. 3, n. 7.

⁵⁸ Porov. Lovás, „Neurovedy, sloboda a determinizmus“, s. 107: „Človek však môže byť príčinou formovania svojho charakteru, čím sa pri zachovaní primárneho a zvrhovaného Božieho pôsobenia v istej miere stáva ‚pánom svojho osudu‘.“

dy. Servais Pinckaers v tomto zmysle písal o *slobode kvality*.⁵⁹ Nieкто sa napríklad môže postupne stať slobodným pre hru šachu alebo na klavíri vďaka tomu, že „absolvoval dlhý proces cvičenia a zameriavania tela a mysle na veľmi konkrétne dobro“. ⁶⁰ Podobne sa naša sloboda realizuje pri formovaní cností tak, že usmerňuje naše túžby, aby dosiahnutie dobra bolo najskôr možné a neskôr ľahké. Prostredníctvom cností teda získavame vládu sami nad sebou, čo je ten najdokonalejší spôsob, akým sa môžeme formovať a pretvárať naše negatívne sklony.

Učenie Katolíckej cirkvi o prvotnom hriechu nám však okrem tohto sprostredkuje, že človek aj pri vynaložení všetkých svojich síl nemôže v tomto živote získať dokonalosť prirodzenej cnosti a úplné šťastie, pretože je habituálne odvrátený od svojho najvyššieho Dobra. Z tohto dôvodu akákoľvek teória cností, ktorá neberie do úvahy účinky prvotného hriechu, nebude vedieť úplne vysvetliť terajšie pôsobenie a nedostatky cností.⁶¹ Prvotný (resp. dedičný) hriech má totiž na našu prirodzenosť účinky, ktoré sa dajú porovnať s účinkami zlého návyku. Formujú v nás vnútorný dynamický princíp pôsobiaci na našu prirodzenosť ako kvázi-zákon.⁶² Analogicky však na nás pôsobí aj posväcujúca milosť, ktorá sa tiež stáva *habitom* našej novej prirodzenosti, danej nám prostredníctvom zjednotenia s Kristom.⁶³ Milosť tak tvorí *nový zákon evanjelia*, vštepený do našich srdc.⁶⁴

---

⁵⁹ Porov. Servais PINCKAERS, *Prameny kresťanské morálky: Její metoda, obsah, dějiny*, Praha: Krystal OP, 2018, s. 327–347. Tento rozmer slobody je podľa Pinckaersa rozhodujúci pre Akvinského etiku cností.

⁶⁰ Robert BARRON, *Obnovme si nádej: Podnety pre novú evanjelizáciu*, Trnava: Dobrá kniha, 2021, s. 123.

⁶¹ Nedostatočnosť svojej teórie cností v tomto smere nakoniec vnímal aj Aristoteles, porov. *Etika Nikomachova*, I, 10.

⁶² Porov. *ST*, I–II, q. 91, a. 6.

⁶³ Porov. Steven A. LONG, „Speculative Foundations of Moral Theology and the Causality of Grace,“ *Studies in Christian Ethics* 23, č. 4 (2010): 407–410.

⁶⁴ Porov. Rim 6, 14; *ST*, I–II, q. 106, a. 1: „principaliter nova lex est lex indita“.

**The Limits of Freedom and Genetic Predispositions for the Formation of Vices
According to Thomas Aquinas**

Keywords: Individual Nature; Genetic Predispositions; Disordered Inclinations; Freedom; Character Formation; Vices; Thomas Aquinas

Abstract: The article connects some findings of empirical sciences (especially psychology and psychiatry) with the teachings of Thomas Aquinas in the field of character formation, in a broader context of the limits of human freedom. Some human behavioural and psychological anomalies have genetic and other biological causes. In this case, a disorder on the biological level accidentally becomes part of our individual nature. However, such a disorder goes against specific human nature, that is, against man as such, and therefore brings about a decay in genuine human goodness. According to Thomas Aquinas, even a person with such a disorder can experience flourishing if, in the struggle with his corrupt inclinations, he develops virtues that are opposed to his disordered tendencies. In this manner, and with the help of God's grace, he also gains effective control over himself and can achieve true human happiness.

ThLic. JUDr. Ing. Peter Samuel Lovás, OP, PhD.
Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra systematické teologie
Univerzitní 22
779 00 Olomouc
petersamuel.lovas@upol.cz